

Inhoud

1: Waarom praten over fotografie?	1
Fotografie en betekenis	3
Foto en tekst	4
Wat kan een foto betekenen?	6
Wat zegt een foto?	7
Een venster op de wereld	7
Een kader in ruimte en tijd	7
Een spiegel van de fotograaf	8
De foto als kristallen bol	8
Is deze foto goed?	9
Spreker en toehoorder	10
Eigen smaak telt, of niet	12
Beoordelen of bespreken	13
Tekst maakt de foto niet beter maar het begrip wel	13
2: Schrijven met licht	15
Wat is een foto?	16
Wat is fotograferen?	18
Wat is fotografie?	19
Visualisatie	20
Handel en creativiteit	22
3: Tijd en plaats	23
Tijd en plaats	24
Welke tijd en plaats?	25
Feitelijke vastlegging	25
Fotograferen is kiezen	26
De fotograaf als kunstenaar	26
Beschouwen	29
Waarderen	30
Voorkennis	32
4: Duizend woorden voor een foto	33
Woorden bij foto's	34
Ik vind deze fotografie...	34

5: Hoofdthema's in beeld	43
Acht hoofdthema's	44
1 Portret	46
2 Model	50
3 Gebeurtenis	54
4 Ingerichte omgeving	58
5 Natuurlijke omgeving	62
6 Object	66
7 Fantasie	70
8 Vorm en kleur	74
6: Beeldelementen	79
Negen elementen van fotografisch beeld	80
Beeldelementen als ingang in de foto	80
Waarom en hoe zou je een foto willen en kunnen ontrafelen in zijn elementen?	80
Orde	81
Chaos	82
Balans	83
Negen vragen over beeldelementen om een foto mee te ontrafelen	83
Compositie, vorm en kader	84
Harmonie	84
Opbouw	85
Analyse	85
Hoe wordt de compositie zichtbaar?	86
Is compositie eenvoudig?	86
Verhaal en symboliek	88
Hoofdonderwerpen	88
Verhaal, begrip en vorm	88
Communicatie	89
Symboliek, icoon, index	89
De foto als document	90
Algemeen of particulier	91
Licht en toon	94
Licht in de opname en in de foto	94
Licht	94
Licht en compositie	96
De toon in de afdruk	96
Gevoelig voor licht	97
Kleur	98
De kleur in de foto	98
Kleur als beeldelement	98
Kleur in drie aspecten: kleur, helderheid, verzadiging	99
Kleurpsychologie	100
Kleurharmonie	103
Kleurencirkel	104

Techniek	110
Het oog versus de camera	110
Verschillende fotografische verbeeldende technieken	111
Techniek heeft geen grenzen	115
Perspectief en ruimte	116
Groot/kleinperspectief	116
Licht/donkerperspectief	117
Scherp/onscherpperspectief	117
Lijnperspectief	118
Toon- of verzadigingsperspectief	118
Overlappend perspectief	118
Kleurperspectief	118
Verwijzingen naar de diepte en buiten het kader	119
Manipulatie	121
Vóór de camera	121
In de camera	122
Na de camera	122
Na de afdruk	123
Textuur	124
Materiaal van de foto	124
De afbeelding van de werkelijkheid	125
Context	128
In de situatie, in en om de foto	128
Context is veelvormig	128
Een foto staat nooit alleen	130
Context binnen de foto	131
De originele context	131
Verwijzen	132
7: Creatieve strategieën	133
Fotograferen met een visie	134
Nooit hetzelfde	134
Vrijheid	135
Registreren of regisseren	137
Paradox	138
Inzicht over en weer is nodig voor goede communicatie	138
Creatieve strategieën voor de fotograaf	139
Technische creativiteit	139
De dynamische fotograaf: waar ben je?	140
De mechanische fotografie: hoe beweeg je?	140
De optische fotografie: wat doe je met je camera?	141
Beeldbewerking: techniek tussen camera en beeld	143
Beeldmanipulatie: toevoegingen aan het beeld	144
De presentatie: tussen beeld en publiek	145
Moment en plaats: wat doe je met de wereld?	146
Object wordt subject: je band met het onderwerp	147
Een standpunt innemen: wat denk je van de wereld?	148
Fotograferen met een visie: de fotograaf staat centraal in zijn keuzes	149

8: Zand in de ogen van het brein	151
Een foto is niet wat het lijkt	152
Een foto is vooral wat het is: een foto	152
Drie begrippen met foto	152
Een foto kan zich nestelen in ons hoofd	153
Fotografie is een taal	154
Taalvaardigheden	155
Vijf dimensies	156
Drie eigenschappen van de taal	157
Tijd en beweging	157
Licht en kleur	159
Scherp en onscherp	161
Ons brein fantaseert erop los	164
Leren kijken om te maken	166
Kijken met voorkennis	167
In de praktijk	168
Geloven en geloofwaardig zijn	169
9: Creatieve eigenheid	171
Vier terreinen van zelfstandigheid	172
Filosofische, inhoudelijke basis	174
Eigen onderwerpen en thema's	176
Herkenbare beeldstijlen	178
Technische beheersing	180
Zelfstandigheid is een avontuur	182
Eigenheid is meer dan handschrift	182
Waarnemen is positie bepalen	182
10: Fotografische taaldomeinen	185
Inleiding	186
Rollen en domeinen	186
Wie bepaalt de boodschap?	187
Rollen in de communicatie met beeldtaal	189
Maken: het domein van de fotograaf	190
Kijken: het domein van de toeschouwer	191
Toepassen: het domein van de kiezer	193
Analyseren: het domein van de kenner	194
Het medium: het domein van de ambachtsman	195
Communicatie in de huidige tijd	196

11: Functies in de fotografische praktijk	199
Waarom fotograferen?	200
Hoofddoelen in de fotografische praktijk	200
Voor wie doe je het?	201
De autonome fotograaf	201
De informatieve fotograaf	203
De functionele fotograaf	206
De wetenschapsfotograaf	208
De publieksfotograaf	210
De egofotograaf	213
Keuzedwang en vrije opdrachten	214
12: Tot slot, in de praktijk	217
Ontrafelen en spreken	218
Foto's ontrafelen is waardevol	220
Lagen in de fotografie	220
Inspiratiebronnen	222
Over de auteur	225
Index	227

focus

Waarom praten over fotografie?

Een foto hoeft niet eenduidig te zijn en het is vaak niet nodig dat een foto kan worden begrepen. Maar om over de foto iets te zeggen zijn wel woorden nodig. Tekst bij foto's maakt de kijkervaring dieper, breder en intenser, en scheidt een band via het beeld tussen maker, kijker en boodschapper. Etalage in Sint Petersburg. Oefening in licht en kleur, scherp en onscherp.

In dit hoofdstuk:

- Begrippen die met fotobespreking samenhangen.
- Waarom en aan wie een fotobespreking geven?
- Wat kan een foto betekenen?
- Wat doet tekst met een foto?

Fotografie en betekenis

Wie over foto's, fotograferen en fotografie spreekt krijgt vaak als reactie dat de toehoorder 'zelf toch ook kan uitmaken of een foto mooi is.' Er is inderdaad niets op deze stelling af te dingen, ware het niet dat die zelfbepaling van de kijker maar een heel klein deel is van wat er over foto's kan worden gesproken, geschreven, bediscussieerd, beoordeeld, gekozen, uitgelegd, geselecteerd en wat er allemaal al niet met foto's gebeurt zodra twee of meer mensen zich tot elkaar willen verstaan middels een foto. Laten we wel wezen, ten eerste is niet ieder mens in staat om goed te kijken en te kiezen, en ten tweede zal de fotograaf toch ook soms met zijn foto iets bedoelen te bereiken, of anders zijn opdrachtgever wel.

Opmerking: daar waar ik fotograaf en hij schrijf, bedoel ik tevens fotografe en zij.

Maar wie is het die woorden bij foto's zoekt? Waarom en wanneer? Voor wie doet de bespreker het? Vanuit welke rol? De onbevangen kijker heeft bij veel foto's context nodig om te begrijpen hoe de foto bedoeld wordt en begrepen mag worden. Pas wanneer we vanuit de goede hoek kijken kunnen we inzichten krijgen van waaruit de foto gewaardeerd kan worden. Het bijzondere van foto's is dat die van betekenis veranderen als de context verandert. Die veranderingen kunnen om alle denkbare redenen ontstaan, en vaak heeft de fotograaf daar geen invloed meer op. Heel bijzonder is het dat een foto van waarde, toepassing, lading en betekenis kan veranderen, en dat de toe-

Een foto van een gracht in Amsterdam. Een fietser in de middagzon. De Gouden Bocht in vol ornaat. Het wordt gezien als een beeld uit het verleden, maar is van 2012.

schouwer en diens context meer bepalend zijn voor hoe een foto begrepen wordt dan de fotograaf of zijn opdrachtgever met hun bedoelingen.

Is de conclusie daaruit dat het zinloos wordt om fotografie te bespreken, wanneer het toch aan de kijker is om er betekenis aan te geven? Het antwoord is ontkennend, oftewel: de kijker zit wel zeker op toelichting, bespreking, inleiding, beoordeling en contextualisering te wachten, simpelweg omdat zonder die begeleiding een foto waarschijnlijk betekenisloos blijft. Het impliceert wel dat de fotografie niet in staat is geheel op zichzelf zijn bestaan te verantwoorden.

Ter geruststelling kunnen we zeggen dat foto's per definitie bestaan binnen contexten, en dat de toeschouwer zich impliciet vaak al heel bewust is van betekenissen, en dat het niet zo is dat zonder extra toelichting een foto niet begrepen kan worden. Het toelichten van de invloed van de context op de betekenis, of het bedenken hoe een foto binnen een andere context zijn betekenis kan krijgen, dat is waar de maker en de kijker geholpen kunnen worden door de bespreker. Die bespreker kan talloze vormen aannemen en zal zich voordoen als docent, artdirector, coach, jurylid, redacteur, vormgever, recensent, koper, galerist, interviewer, schrijver, kunsthistoricus, analist, deskundige of gewoon als de geïnteresseerde toeschouwer die zich uitspreekt.

Foto en tekst

De meest voor de hand liggende context wordt gevormd door de bij foto's geleverde teksten. Bijschriften, titels, inleidingen, toelichting, beschrijving van de vijf W's: wie is dit, waar is dit, wat is dit, wanneer was het, waarom gebeurt dit, dat zijn onmisbare hulpmiddelen om een foto te begrijpen. Er bestaan geen fotoboeken, geen tijdschriften, geen websites, geen tentoonstellingen zonder tekst. Zoals een belangrijke fotografieconservator zei: een foto zonder tekst kan alleen maar uitdrukken hoe mooi de wereld is. En laten we wel wezen, dat is niet genoeg.

Wie-Waar-Wat-Wanneer-Waarom? Wie? Volkspolizei. Waar? Berlijn. Wat? Gat in de Berlijnse muur. Wanneer? 9 november 1989. Waarom? Volksofstand leidde tot val van de muur. Eerste gaten zijn geslagen met pikhouwelen.

Wie meent dat een foto geen tekst nodig heeft is waarschijnlijk bang dat de tekst het kijken stuurt, en wel de verkeerde richting uit. Wie zelfs denkt dat het publiek zelf moet weten wat die in een foto mag zien is hooghartig, want het publiek heeft wel meer te doen dan raadspelletjes over bedoelingen van de fotograaf. Bovenal heeft het publiek behoefte aan input van buitenaf (waarom gaan mensen anders boeken lezen of naar de film?), juist om helderheid te krijgen in de wereld van kennis en emoties. Dat fotografen moeite hebben met het maken van tekst bij hun foto's is niet vreemd; niet voor niets is de fotografische taal hun domein. Enige hulp bij het maken van tekst kan handig zijn. Maar als gezegd, fotograferen is een complexe bezigheid, en dit aspect is daar een wezenlijk onderdeel van.

Tekst verwijst ook naar context en dus naar betekenis. Bedenk dat tekst de titel van het tijdschrift kan zijn, of die van het artikel waarin de foto voorkomt. Tekst kan ook een merknaam of kwaliteitsbeschrijving zijn die een reclamefoto zijn communicatiekracht geeft. Tekst kan ook een inleiding bij een expositie zijn die achtergronden en positionering van het kunstwerk geeft. Tekst kan een beschrijving zijn van een wetenschappelijke foto die de bewijskracht van het beeld ondersteunt. Tekst kan bestaan uit namen en data waarmee sociologische gegevens biografisch worden, zodat de kijker zijn band met het onderwerp kan bepalen.

Liza Minelli en koor zingen in het VN-gebouw in New York op 1 december 1993, World Aids Dag... De fotograaf staat in het anonieme publiek.

Wat kan een foto betekenen?

Foto's zijn bewijsstukken van dat er ooit ergens iets is geweest. Als je weet waar dat was, wanneer dat was, wie, wat en waarom dat was, dan kan de foto waardevol zijn omdat de foto vrij rechtstreeks verwijst naar dat wie, wat, waar, wanneer en waarom. Als je de wens hebt om je iets te herinneren of iets te willen begrijpen van uit het verleden, dan kan de foto je van onschatbare dienst zijn. Niet voor niets communiceert de mensheid al bijna 200 jaar met foto's over de wereld aan de wereld. Maar laten we niet vergeten dat foto's tegelijkertijd ook dienstdoen om die werkelijkheid fraaier weer te geven, duidelijker te maken, ordelijk te maken, te documenteren, te verbinden, begrijpelijk te maken, en zo onze communicatie te intensiveren, onze gedachten te hervormen, onze levens te integreren en ons de mogelijkheid te geven onszelf uit te drukken.

Of we dat goed doen hangt af van de inzet van zowel de makers, de boodschappers als de ontvangers. Hun doelen zullen verschillend zijn, maar of zij waarde ontleen aan dat wat zij middels fotografie willen bewerkstelligen hangt af van de kwaliteit van de inzet waarmee we deze taal willen gebruiken.

Beschouwen is altijd gelaagd. Zo beschouwen wij hier de beschouwer en we mogen zowel haar onderwerp als het onderwerp van de foto graaf als thema van deze foto bezien.

In de praktijk zal blijken dat iedere foto alles kan betekenen, en dat het aan de context en de mensen zelf is om die betekenis te maken. Is daarmee alles vrij en betekenisloos? Welzeker niet! Wanneer mensen zich binden binnen een bepaalde context dan is het waardevol om met gelijkgerichte ogen te kijken. Daar kunnen we elkaar mee helpen. Zo zal de curator zijn tentoonstelling samenstellen met het oog op zijn kunstpubliek, de redacteur kent de lezers van zijn blad en biedt hen de verhalen die ze zoeken, de artdirector toont met foto's de boodschappen die hij wil benadrukken en stemt die af op zijn kopers, de fotojury zal de foto's kiezen die de deelnemers als voorbeeld gaan beschouwen en de coach zet zijn fotograaf op een spoor waarin hij zichzelf terug gaat vinden. Buiten al die contexten is een foto inderdaad alleen nog maar 'mooi'. Binnen die contexten is een foto gelukkig meestal 'waardevol'. In de breedste zin van het woord.

Wat zegt een foto?

We beschouwen de foto in al zijn gelaagdheden. Ten eerste is een foto een weergave van een stukje wereld. Dat noemen we het *venster*. Ten tweede is een foto een platte afbeelding met een compositie binnen een *kader*. Als derde *weerspiegelt* een foto de gedachtenwereld van de fotograaf. Als vierde zet een foto de kijker aan tot eigen *associaties*.

Een venster op de wereld

Een foto verwijst vrij direct naar de werkelijkheid die er op staat afgebeeld: een voorwerp of mens of ruimte, ergens op zijn plaats en in zijn tijd gevangen. De kijker herkent het onderwerp en ervaart de foto als een verlengstuk van zijn eigen kijken. De foto zegt 'iets' over het voorwerp, namelijk dat het ooit ergens gezien is door de fotograaf die het vastlegde.

Een kader in ruimte en tijd

Een foto is meer dan een stukje werkelijkheid, het is namelijk een beperking van die werkelijkheid doordat er een kader is geplaatst. Buiten dat kader zien we niet wat daar aanwezig was. De voorwerpen komen binnen de begrenzingsen van de foto in verschillende verhoudingen in verband met elkaar.

Zal de afgebeelde persoon tevreden zijn over zijn verschijning in dit beeld? Zal het beeld de verkoop van de honing bevorderen? Zegt de foto iets over de man? Is het een fraaie compositie? Zegt het iets over de fotograaf? Wat vertelt het beeld aan de kijker? Voldoet de foto aan de beginselen van een interieurfoto, van een reportagefoto? Van een documentaire foto? Is deze foto geschikt om groot boven de bank te hangen? Zal met deze foto een fotowedstrijd gewonnen kunnen worden?

Bovendien is de foto een begrenzing in de tijd. Wat er voor en na het moment van de opname gebeurde is niet vastgelegd. Of de kaders van ruimte en tijd in de foto representatief zijn voor de 'werkelijkheid' is aan het oordeel van de kijker. Het is zijn kennis van de wereld en de mensheid die voor hem aannemelijkheid verschaffen kan over de omgeving van het getoonde gebeuren. De foto is voornamelijk 'slechts' een foto.

Een spiegel van de fotograaf

De fotograaf heeft voor het maken van de foto veel handelingen verricht en veel keuzes gemaakt. Zelfs het tonen van de eenmaal gemaakte foto is een handeling van betekenis. Wie zich een voorstelling kan maken van het proces van het fotograferen kan zich inleven in de doelstellingen en betekenis die dit heeft voor de fotograaf, en daaruit afleiden wat het diepere artistieke streven van die maker is. Alleen zo kan er communicatie ontstaan van maker tot kijker, van mens tot mens.

De foto als kristallen bol

Een foto kan gedachten oproepen, associaties opwekken, betekenissen en verwijzingen suggereren die niet direct op de foto getoond worden. Wie zich een verloop van ontwikkelingen kan voorstellen kan ruimer zien dan de tijd en plaats van de foto, en zodoende iets leren over universaliteit van de wereld, een inzicht krijgen van filosofische aard, of simpelweg gestimuleerd worden om iets te ondernemen.

Lissabon, 1979. Zomaar wat jongelui, op een monument in de stad. Het is goed te beseffen dat dit vlak na de instorting van de koloniale macht van Portugal was, en dat deze jongens eerder ontheemd rondwalen dan dat ze vrij zijn.

Is deze foto goed?

Of een foto 'goed' is hangt af van alle omstandigheden die een rol spelen. Meestal wordt die vraag binnen een voor vrager en beantwoorder bekende setting gesteld en van daaruit ook beantwoord. 'Ja, hij is bruikbaar voor dit doel', bijvoorbeeld. Of, 'We zoeken naar een foto die beter voldoet aan onze wensen'. Dat zijn kritische noten die voor de maker lastig te verwerken zijn als de setting niet bij de opdracht bekend was. Wanneer is een foto altijd goed? Een antwoord op die vraag bestaat niet, want zelfs wanneer een foto scherp is, goed belicht en netjes afgedrukt, dan nog kan hij onbruikbaar zijn voor de toepassing die bedoeld is.

Voor wie van minimalisme houdt is deze visie op het Guggenheim Museum in New York beter te verdragen dan voor wie eerder een barokke, vol van details gevulde kijk op de wereld verkiest.

Is het onmogelijk om vast te stellen of een foto goed is? Nee, natuurlijk niet! Als bekend is waarvoor de foto bedoeld is, dan is ook vast te stellen of een voorgestelde foto voldoet aan de eisen. Wie dus over een foto iets wil vertellen dat zinvol is voor degene tot wie hij spreekt, moet de bedoelingen kennen en meenemen in zijn beschouwing.